

Kodifikovaná plurálová shoda neuter v nominativu a akuzativu: mizející realita?

Keywords: Czech, grammar, morphology, codification, neuter agreement

Klíčová slova: český jazyk, mluvnice, tvarosloví, kodifikace, shoda neuter

Abstract

It can hardly be argued that – for historical reasons – the neuter plural agreement has been one of the weak points of the Standard Czech morphology at least since the 1800s. At least since the early 1980s the only codified form (*ta velká města zanikla*) has been regarded by many speakers and even by many bohemists as too „bookish” whereas the Colloquial Czech form used in informal style in Bohemia (*ty velký města zanikly*) has still retained a high degree of colloquiality and the Moravian form (*ty velké města zanikly*) doesn't meet with general acceptance in Bohemia (according to sociolinguistic research). This paper aims to answer the question to what extent the codified form of neuter plural agreement is applied in present-day TV interviews. The examined specimen contains 200 recordings of the Interview ČT24 show. The 200 interviewees are celebrities from political and social walks of life.

Z historických příčin je plurálová shoda neuter bezesporu jedním ze slabých míst spisovného českého tvarosloví, a to nejméně od počátku 19. století. Přinejmenším od 80. let 20. století je jediná kodifikovaná varianta (*ta velká města zanikla*) považována mnohými užívateli jazyka, ale i některými bohemisty za vypjatě knižní. Obecněčeská podoba *Ty velký města zanikly* si však stále zachovala nespisovný charakter a ani moravská podoba *Ty velké města zanikly* není přijímána jednoznačně kladně (zejména mluvčími z Čech). Tento příspěvek se snaží odpovědět na otázku, jak silnou pozici mají kodifikované varianty v současných televizních interview. Zjištění vycházejí z analýzy 200 vysílání publicistického pořadu Interview ČT24, jehož hosty jsou osobnosti z politické sféry, jakož i z dalších společenských oblastí.

1. Úvod

Plurálová shoda neuter v nominativu a akuzativu bývá tradičně označována za jedno z problematických míst spisovné češtiny. Jit'

Václav Zikmund upozorňuje ve *Skladbě jazyka českého* (1863) na skutečnost, že „během 16. století počali s podmětem rodu středního a čísla množného vázati přísudky s zakončením rodu řenského, jako: jezera vypráhly (m. vypráhla)...” (Zikmund 1863, s. 33n.)¹. O necelých sto let později pojmenovává Kopečný v *Základech české skladby* (1958) situaci ještě pregnatněji:

Vzhledem k tomu, že rozlišování neutrálového tvaru u adjektiv v plurále je zcela uměle vnesený, respektive teoreticky udržovaný pořadavek, nemající opory v jazyce lidovém..., není divu, že se tu udržuje shoda jen tehdy, když se můžeme opřít o skutečný plurál (Kopečný 1958, s. 43)².

A konečně i v textu zcela současném nalézáme tvrzení, že rodilému Čechu nečiní běžné případy shody potíže, ovšem s výjimkou „shody s podmětem s rysy pl. neutr.: *Kořata spal-a / jsou roztomil-á* (kodif.) × *spal-y / jsou roztomil-ý* (běžně v Čechách), *roztomil-é* (běžně na Mor.)”. (Karlík et al. 2016, s. 1610)

V tomto příspěvku se formou empirické sondy pokusíme posoudit, do jaké míry je plurálová shoda neuter problematickým jevem i v mluvených textech veřejného charakteru, konkrétně v televizním interview. Nejprve však stručně popíšeme a zhodnotíme dosavadní diskusi o tomto jevu.

2. Plurálová shoda neuter v historické perspektivě

Nepevnou pozici dnešní kodifikované varianty reflektují mluvnice Jit' od počátku 17. století. Vavřinec Benedikt z Nudořer (1603, s. 24) upozorňuje na varianty *tato/tyto zvířata* či *sebrala/sebraly se zvířata*, a Rosa (1672) dokonce zařazuje obecněčeské varianty přímo do přehledů jednotlivých paradigmat. Dobrovský (1809) sice v přehledech paradigmat uvádí pouze dnešní kodifikované varianty, upo-

¹ Viz Jit' dříve Hattala 1857, s. 25; podrobněji viz Gebauer 1929, s. 135n.

² Této skutečnosti vtipně využili Z. Svěrák a L. Smoljak ve hře *Akt*. Když otec řekne *Dvojčata se škrtily*, jeho syn, pedantický učitel, jej ihned opraví: *škrtila*. Komičnost situace pak podtrhne maminka konstatováním *Ale byly roztomilá*.

zorňuje však i na varianty běžně mluvené.³ V první mluvnici češtiny určené pro školní potřeby klade její autor Jan Evangelista Šmitt (1816) vedle sebe jako zcela rovnocenné varianty *Čerstvé děvčata se smály* a *Čerstvá děvčata se smála*.⁴

Problematicke plurálové shody věnuje pozornost i první vydání matičního Brusu (1877, s. 160). Doslova se zde píše, že ačkoli varianty typu *okna byly vytlučeny* začali spisovatelé používat již v 16. století, „přece šetřiti jest v té příčině vzorné mluvy Štítného a M. Husi a j.“ A z didaktického spisu Antonína Janů *Jazyk mateřský a škola obecná* vyplývá, že tento gramatický jev působil potíže i ve školní jazykové výchově:

Střední rod *ta*, jehož nikdo nikdy v obecné mluvě neužívá správně, necháme – nehromadíce obtíží, – ať bude nacvičen rod těnský a mužský *-y, -i* (Janů 1897, s. 242)⁵.

Ačkoli byla platnost dnešní kodifikované varianty potvrzena školními mluvnici Jana Gebauera (např. 1904, s. 126nn.), jejichž vliv přetrvával ve školní praxi až do konce druhé světové války, rozpor mezi kodifikací a běžně mluveným územ se tím nevyřešil. Počátkem 80. let 20. století označili autoři kolektivního článku plurálovou shodu neuter za vážný problém:

Podoby *Ta velká města byla dobytá* se používají pro mluvenou komunikaci jako vypjatě spisovné, ba knižní. Obecněčeské varianty jsou naopak výrazně nespisovné” (Kraus et al. 1981, s. 231).

³ Např. *pěkné děvčata byly rády* (Dobrovský 1809, s. 274).

⁴ A taktěť *Bujné hříbata skákaly* a *Bujná hříbata skákala* (Šmitt 1816, s. 132). J.Ev. Šmitt (1776–1834) nebyl sice rodilý Čech (česky se naučil až kolem roku 1800 v Chrudimi), jeho formulace však vypovídá o nejednotném úzu.

⁵ Náš nedávný výzkum potvrdil, že plurálová shoda neuter je i pro děti staršího školního věku kognitivně méně nápadná než jiné nespisovné jevy. Syntagma *auta stály* v krátkém cvičení identifikovalo a nahradilo kodifikovanou variantou 62,81 % respondentů ve věku 12–15 let (viz Sojka 2017, s. 158). Úspěšnost však stoupala s věkem: v 6. ročníku činila 56,39 %, v 9. ročníku 73,48 %.

Autoři zde tedy poukázali na skutečnost, že v nominativní a akuzativní plurálové shodě neuter chybí spisovně češtině neutrální prostředek. Možné řešení spatřovali autoři v očivení varianty *ty velké města byly dobyté*, jeť se počala rozšiřovat v době národního obrození.⁶ Poslední kodifikační úprava (1993) však toto řešení nepřipustila a nic na tom nemění ani stanovisko *Příruční mluvnice češtiny* (1996), kde se varianty *Děvčata psaly*⁷, jakož i *Letadla a auta spolu závodily* označují jako hovorové⁸ (viz Karlík et al. 1996, s. 418nn.). V *Mluvnici současné češtiny 1* autoři konstatují, že nekodifikované podoby typu *vznikly nové pracovní místa* se někdy objevují i „v nepřipravených oficiálních promluvách mluvčích usilujících o dodržení tohoto (spisovného – doplnil autor) úzu” (Cvrček et al. 2015, s. 359). Naopak *Akademická gramatika českého jazyka* (2013) ani *Akademická příručka českého jazyka* (2014) se k této otázce nevyjadřují.⁹

Můžeme tedy shrnout, že plurálová shoda neuter v nominativu a akuzativu patří již dlouho k problematickým bodům spisovné češtiny a její kodifikace. V našem příspěvku chceme tento gramatický jev posoudit v jednom konkrétním typu veřejných textů.

⁶ Proti této variantě se ovšem v 60. letech vyslovil Havránek (viz Havránek 1963, s. 260).

⁷ U slova *děvčata* se může uplatňovat i shoda podle smyslu (viz Grepl, Karlík 1986, s. 203). V mladším textu označují autoři Grepl a Karlík formu *Děvčata psaly* jako nespisovnou (Grepl, Karlík 1999, s. 44).

⁸ Hovorové prostředky jsou podle *Příruční mluvnice češtiny* takové, které jsou součástí standardních forem. Lze je tedy použít v kultivovaném mluveném projevu a postupně pronikají i do psaných, především publicistických textů (Karlík et al., 1996, s. 17n.).

⁹ V případě *Akademické gramatiky* to lze vysvětlit skutečností, že se tato příručka zabývá především psanými spisovnými projevy. Ve prospěch varianty *velké města* se vyslovila dříve Schmiedtová: podle jejího názoru aspiruje tato varianta na přijetí do standardního jazyka (Schmiedtová 2008, s. 206n.). Čechová v textu z roku 2012 soudí, že varianta *velké města zmizely* je spolu s tvarem *bysme* blízko ke kodifikovanosti (cit. podle Čechová 2017, s. 129).

3. Dvě specifika plurálové shody neuter

Hovoříme-li o plurálové shodě neuter, nemůžeme opomenout regionální hledisko. Dotkli jsme se jej ostatně již v Úvodu, kdy jsme citovali z *Nového encyklopedického slovníku češtiny*: varianta *kořata jsou roztomilý* je zde označena jako česká (míněno regionálně), varianta *kořata jsou roztomilé* jako moravská. Z hlediska vyjadřování rodových rozdílů jsou tyto varianty odlišné. Zatímco v obecné češtině se v plurálu tvrdé adjektivní deklinace, jakož i ve tvarech participií zcela stírají rodové rozdíly, v moravských interdialektech zůstává rodové rozlišení částečně zachováno: proti mužskému rodu řivotnému zde stojí společná varianta pro rod mužský neživotný, ženský a střední¹⁰ (viz Cvrček et al. 2015, s. 360).

V případě spisovné plurálové shody neuter nalézáme v nominativu specifikum syntaktické. Při několikanásobném podmětu má totiž neutrum v hierarchii jmenných rodů nejslabší postavení (rod mužský i ženský zde mají přednost).¹¹ Ale i ve spojení dvou podmětů rodu středního se objevuje spisovné zakončení *-y*, a to tehdy, je-li alespoň jeden z podmětů v singuláru, např. *Tele a kůzlata běhaly* či *Švédsko a Finsko podepsaly dohodu* (viz Karlík et al. 2016, s. 1611).¹² Tato skutečnost může poněkud oslabovat pozici kodifikované varianty *-a* v syntagmatech typu *Kořata spala* (viz výše).

4. Plurálová shoda neuter v mluvené publicistice

Plurálové shody neuter si pochopitelně všímají i některé práce zkoumající oblast mluvené publicistiky. Vedle krajního názoru, podle

---

¹⁰ Svobodová et al. však upozorňují, že tuto moravskou variantu pro rod střední hodnotí mluvčí z Čech jako spíše nepřijatelnou: v sociolingvistickém výzkumu ji nejvíce odmítala mládež z Čech (viz Svobodová et al., 2011, s. 137).

¹¹ Hovoříme o základní situaci, kdy podmět předchází přísudku.

¹² Na tuto zvláštnost upozornila v roce 1920 i „Naše řeč“, a to v krátkém článku s názvem *Shoda ve větách se dvěma (nebo více) podměty středního rodu* (1920, 4(2), s. 42).

něhoť v mluvených mediálních projevech „mizí plurálová shoda neuter“ (Čmejrková et al. 2004, s. 263), stojí Kaderkovo konstatování, že „plurálová shoda neuter se výrazně uplatňuje v televizních diskusních pořadech, tedy v komunikační doméně veřejné“ (Kaderka 2007, s. 141). Kaderkův text je pro nás zásadní, neboť upozorňuje na dvě důležité okolnosti:

1. rodově kongruentní tvary se mohou mísit v jedné promluvě s tvary nekongruentními,
2. nekongruentní tvary mluvčí někdy opravuje na kongruentní, provokuje tedy tzv. jazykový management.¹³

Nověji se k plurálové shodě neuter vyjádřily autorky monografie *Mluvená čeština – hledání funkčního rozpětí*. Podle jejich názoru je dnes pouze zkušený řečník „s to dodržovat v mluveném projevu důsledně koncovky středního rodu... Právě tyto koncovky jsou v současné mluvené češtině ohroženy, střední rod jako by v plurálu vyklízel pozice“ (Čmejrková, Hoffmannová 2011, s. 187). V závěrečné pasáži výkladu však autorky konstatují, že „při monitorování mluveného projevu ve veřejném prostoru jsou mluvčí většinou schopni spisovnou kongruenci s neutry v plurálu udržet“ (Čmejrková, Hoffmannová 2011, s. 191).

Z dosud citovaných výroků můžeme vyvodit dva důležité závěry:

1. plurálová shoda neuter patří k obtížněji osvojitelným jevům spisovné češtiny,
2. v mluvené publicistice se však spisovné varianty dosud výrazně uplatňují.

---

¹³ K otázce autokorekce viz i Schmiedtová 2008, s. 205; též Čmejrková 2011, s. 19. Obě autorky hodnotí plurálovou shodu neuter v nominativu a akuzativu jako jev, který může být pro mluvčí v nepřipravených promluvách publicistického stylu obtížný. Schmiedtová hovoří dokonce v souvislosti s tímto jevem o skutečné bezradnosti (Schmiedtová 2008, s. 206n.).

5. Cíle příspěvku a charakteristika vzorku

Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit užívání nominativní a akuzativní plurálové shody neuter v jednom typu televizní publicistiky. Jako východiska nám slouží výše uvedené závěry Kaderkovy. Chceme tedy ověřit, zda se v tomto konkrétním publicistickém pořadu uplatňují spíše kodifikované podoby, nebo podoby nekodifikované a jak často se v daném pořadu vyskytují prvky jazykového managementu (tedy snaha opravit nekodifikovanou variantu na variantu kodifikovanou).

Za tímto účelem jsme v období září 2016–březen 2018 shromáždili vzorek obsahující 200 vysílání diskusního publicistického pořadu Interview ČT24. Tento pořad je součástí vysílacího schématu České televize od září 2006. Od roku 2014 se v jeho moderování střídají Světlana Witowská a Zuzana Tvarůžková. Pořad se vysílá třikrát týdně každý všední den od 18³⁰ do 18⁵⁵. Do studia je pozván vždy jeden host, a to z některé oblasti veřejného života, většinou ze sféry politické. Jeho projev je tedy nepřipravený, byť téma rozhovoru je mu předem známo.

Moderátorky ČT by měly ve vysílání hovořit spisovně, neboť je k tomu zavazuje Kodex ČT.¹⁴ Hosté samozřejmě třídým jazykovým předpisem svazování nejsou, můžeme však říci, že v našem vzorku mluvili respondenti buď zcela spisovně, nebo o spisovnost přinejmenším usilovali. Toto zjištění je v souladu s názorem Hoffmannové et al.:

Neprofesionální mluvčí v rozhlasu a televizi (hosté pořadů, respondenti, účastníci anket atd.) sice nejsou svazování interní normou mluvit spisovně, přesto se zejména v oficiálních projevech (např. politických) snaží mluvit spisovně (Hoffmannová et al. 2016, s. 306).

V 200 analyzovaných vysíláních vystoupilo celkem 200 různých hostů, každý z nich tedy pouze jednou. Někteří hosté se během sle-

¹⁴ Podle Hoffmannové et al. však od moderátorů publicistických a zpravodajských pořadů očekávají spisovnost i diváci: „U zpravodajských a publicistických pořadů diváci a posluchači automaticky očekávají, že k nim budou žurnalisté promlouvat spisovným jazykem“ (Hoffmannová et al., 2016, s. 306).

dovaného období objevili v pořadu vícekrát, v zájmu relativní symetrie výzkumného vzorku jsme však započítali pouze jedno jejich vystoupení.

Vzorek tvořilo 171 mužů a 29 žen, což poněkud omezuje možnost uplatnění genderového hlediska. Vzhledem k tematickému zaměření rozhovorů měli mezi hosty převahu politici (95 osob) a nevolení představitelé státních institucí (44 osob). Významný podíl měli i odborníci, především ekonomové, historici a politologové (40 osob). Výrazně nižší zastoupení měli ve vzorku novináři (16 osob) a hosté z kulturní a duchovní sféry (5 osob).

Ve vzorku jsme se pokusili zohlednit i hledisko věku. Pro přehlednost jsme postupovali po dekadách: počínaje dekadou 1931–1940 až po dekádu 1990–2000. Zastoupení jednotlivých dekád se ovšem lišilo: největší podíl ve vzorku měli respondenti narození v dekádě 1961–1970 (65 osob) a 1971–1980 (55 osob).¹⁵ Příslušníci těchto dvou věkových skupin – lze říci střední generace – tvořili tedy celých 60 % všech respondentů.

Plurálovou shodu jsme sledovali ve třech základních syntaktických konstrukcích:

1. Atribut¹⁶ – substantivum (*velká města*)¹⁷,
2. Subjekt – predikát (*města zanikla*),
3. Atribut – subjekt – predikát (*stará města zanikla*).

Každý z těchto typů bychom samozřejmě mohli rozdělit do dílčích podtypů, protože však pracujeme s relativně malým vzorkem, jeví se nám jako dostačující vymezit syntaktické konstrukce pouze obecně.

¹⁵ Zastoupení ostatních dekád bylo následující: 1931–1940 (5 osob), 1941–1950 (22 osob), 1951–1960 (37 osob), 1981–1990 (15 osob), 1990–2000 (1 osoba).

¹⁶ Máme samozřejmě na mysli přívlastek shodný. V dalším průběhu textu proto užíváme pouze pojem přívlastek, neboť je evidentní, že hovoříme o přívlastku shodném.

¹⁷ Jen tuto syntaktickou konstrukci sledoval ve svém příspěvku Kaderka 2005.

6. Výsledky

Ve vzorku jsme našli celkem 723 případů plurálové shody neuter: 499 výskytů bylo spisovných, 171 nespisovných (nekodifikovaných), 13krát se vyskytla rektifikace (oprava nespisovného tvaru na spisovný) a 40krát uťil mluvčí v rámci jedné promluvy spisovný i nespisovný tvar (např. *Ty vyjednávání byly hodně složitá*). Spisovná varianta měla tedy podíl 69,01 %, nespisovná 23,65 %, rektifikace (oprava nespisovné varianty na spisovnou) 1,80 % a smíšený výskyt 5,53 %.¹⁸

Respondentova společenská role (politik, nevolený státní úředník, novinář, odborník, zástupce kulturní či duchovní oblasti) se ve vzorku výrazně neprojevovala. Jedinou výjimkou byl poněkud vyšší výskyt spisovné varianty u novinářů (80,33 %).¹⁹ Zde se nejspíše projevovala skutečnost, že novináři jsou profesionální uživatelé jazyka.²⁰

Faktor pohlaví jsme vzhledem k asymetričnosti vzorku mohli uplatnit jen omezeně, výsledky byly však srovnatelné: podíl spisovné varianty činil u žen 63,11 %, u mužů 70 %. Ačkoli některé výzkumy přisuzují ženám větší afinitu ke spisovnosti, a to v rovině postojové i konativní²¹, v našem vzorku se tato skutečnost nepotvrdila. Vysvětlení lze spatřovat v tom, že naši mluvčí o spisovnost vědomě usilovali a zároveň disponovali i jistou řečnickou zkušeností.

¹⁸ V řeči moderátorek jsme zaznamenali 175 výskytů. Světlana Witowská (75 výskytů) používala pouze varianty kodifikované, u Zuzany Tvarůtkové (100 výskytů) se objevilo šest nespisovných variant a jedna rektifikace (podíl kodifikovaných variant tedy u Zuzany Tvarůtkové činil 93 %).

¹⁹ U ostatních skupin byl podíl spisovné varianty víceméně vyrovnaný: politici (67,24 %), nevolení státní úředníci (69,19 %), odborníci (67,94 %), osoby z kulturní a duchovní oblasti (72,73 %).

²⁰ Výskyt spisovné varianty u novinářů (16 osob) jistě ovlivnil i fakt, že téměř polovinu z nich tvořili komentátoři České televize a Českého rozhlasu (Miroslav Karas, Libor Dvořák, Václav Černožský, Michal Kubal, Martin Řezníček, Barbora Šámalová, Petr Zavadil). V mluvě těchto hostů se nespisovné varianty objevily jen výjimečně.

²¹ Přehled literatury k tomuto problému viz Sojka 2017, s. 31 a 114.

Jako relevantní se ve vzorku projevil faktor věku. Od dekády 1941–1950 po dekádu 1970–1980 výskyt spisovné varianty setrvale klesal, byť jen zvolna: ze 78,87 % (1941–1950) na 65,81 % (1970–1980). Věkové rozložení však nebylo ve vzorku symetrické, proto nelze zjištěný výsledek přeceňovat.

Dalším relevantním faktorem byl typ syntaktické konstrukce. Nejvyšší podíl kodifikovaných variant jsme zaznamenali u konstrukce atribut – substantivum (typ *stará města*, příp. *města, která*; 523 výskytů), a sice 72,85 %. U konstrukce subjekt – predikát (typ *města zanikla*; 42 výskytů) byl její podíl mírně nižší (64,28 %). Nejmenší podíl kodifikovaných variant jsme pak našli u konstrukce atribut – subjekt – predikát (typ *stará města zanikla*; 158 výskytů): 57,59 %. Je to logické, neboť v tomto posledním typu syntaktické konstrukce se kongruence realizuje dvakrát, tedy jak mezi subjektem a atributem, tak mezi subjektem a predikátem. Tato dvojí kongruence samozřejmě otvírá možnost souběžného výskytu rodově kongruentní a nekongruentní varianty v jedné výpovědi, tedy buď *staré města zanikla*, nebo *stará města zanikly*. V našem vzorku byla častější ona druhá možnost (typ *stará města zanikly*), snad proto, že mezi podmětem a přísudkem se mohou nalézat další, rozvíjející větné členy. To může být v nepřipraveném mluveném projevu důležitější, neboť vlivem větší vzdálenosti mezi podmětem a přísudkem si mluvčí nemusí uvědomit, že podmětem je neutrum, a proto zvolí nekongruentní tvar přísudku. Naopak v případě konstrukce atribut – substantivum (*stará města*, příp. *města, která*) stojí dominovaný a dominující člen syntagmatu zpravidla vedle sebe, což snižuje pravděpodobnost, že mluvčí usilující o spisovnost utíje omylem tvar nekongruentní. Tuto domněnku podporuje i fakt, že právě v syntaktické konstrukci atribut – substantivum jsme našli největší podíl rektifikace (být celkově bylo rektifikací ve vzorku velmi málo): prostorová blízkost obou členů syntagmatu znamená, že právě v této konstrukci si mluvčí nejspíše uvědomí, že zvolil tvar rodově nekongruentní, a může jej tudíž ihned opravit.

Vzhledem k zaměření pořadu Interview ČT24 není překvapivé, že se ve vzorku dominantně objevovala substantiva typická pro veřejnou

komunikaci. Celkem 18 neuter se ve vzorku vyskytlo alespoň desetkrát. Sečteme-li jejich celkový výskyt, zjistíme, že dohromady tyto lexémy tvořily 61,55 % z celého vzorku (445 výskytů).²² Nutno ovšem poznamenat, že podíl kodifikované varianty plurálové shody nebyl u jednotlivých lexémů stejný: např. u lexému *právo* činil 84,21 %, u lexému *jednání* 74,51 %, u lexému *číslo* 63,64 % a u lexému *opatření* 55,26 %. Pro tuto skutečnost však neumíme nalézt vysvětlení, nedokážeme tedy ve vzorku najít zákonitost, jít by se dal podíl spisovné varianty u jednotlivých lexémů odůvodnit.

Kromě dosud uvedených procentních údajů je však v zájmu přesnější interpretace výsledků potřeba zodpovědět také otázku, jak byl výskyt spisovných a nespisovných tvarů ve vzorku rozložen. Jinak řečeno: zajímá nás, kolik respondentů použilo ve svém projevu pouze varianty kodifikované, kolik pouze varianty nekodifikované a kolik varianty obě. Toto rozlišení můžeme samozřejmě provést pouze u těch mluvčích, v jejichž projevu jsme plurálovou shodu neuter zaznamenali alespoň dvakrát. V našem vzorku splňuje tuto podmínku 166 mluvčích: z nich ovšem jen 48 použilo výlučně variantu kodifikovanou a pouhých 6 mluvčích jen variantu nekodifikovanou. Naopak u 112 mluvčích se vyskytly podoby obě, byť konkurence vyznívala ve prospěch varianty kodifikované (svědčí o tom koneckonců i její celkový podíl téměř 70 %).²³ Ačkoli z hlediska celkového procentního podílu se tedy náš vzorek příklání ke kodifikovaným variantám, varianty nekodifikované v něm mají relativně pravidelný výskyt.

---

²² Jsou to následující substantiva (v závorce počet výskytů): *jednání* (51), *číslo* (44), *pravidlo* (44), *opatření* (38), *téma* (37), *médium* (32), *datum* (plurál *data* ve významu *údaje*; 26), *místo* (23), *slovo* (22), *právo* (19), *riziko* (18), *řešení* (18), *léto* (ve významu *rok*; 16), *rozhodnutí* (14), *město* (11), *očekávání* (11), *procento* (11), *zařízení* (10).

²³ U 68 z těchto 112 mluvčích měla převahu varianta spisovná, u 26 z nich byl poměr obou variant vyrovnaný a u 18 mluvčích měla převahu varianta nespisovná.

7. Závěr

Dnešní kodifikovaná varianta nominativní a akuzativní plurálové shody neuter patří dlouhodobě k problematickým bodům českého spisovného tvarosloví. Ve výše uvedených citacích jsme se dokonce setkali i s tvrzením Kopečného, podle něhož jde o uměle vnesený a jen teoreticky udržovaný požadavek. Skutečně se zdá, že jít v rovině kognitivní patří kodifikované podoby k obtížněji osvojitelným jevům (viz Sojka 2017, s. 159).

Výsledky drobné výzkumné sondy představené v tomto příspěvku naznačují, že alespoň v oblasti jednoho konkrétního typu mluvené publicistiky (televizní interview s vyšší mírou oficiálnosti a prestiže) jsou kodifikované varianty reálně využívanou možností. V našem vzorku, zahrnujícím 200 hostů publicistického pořadu Interview ČT24, měly kodifikované podoby podíl 69,01 %.

Při podrobnějším rozboru se však převaha kodifikované varianty ukazuje jako méně výrazná, než jak napovídá její celkový procentuální výskyt. Ze 166 mluvčích, v jejichž projevu se vyskytly alespoň dva případy plurálové shody neuter, jich celých 112 použilo alespoň jednou nekodifikovanou variantu. U těchto 112 mluvčích jsme tedy našli varianty kodifikované i nekodifikované (ovšem v různých promluvách). Za pozornost ale stojí, že souběžný výskyt kodifikované i nekodifikované varianty v jedné promluvě (tedy typ *Ty vyjednávání byly slotítá* a jeho možné obměny) se ve vzorku objevil pouze 40krát (5,53 %), a rektifikace dokonce jen 13krát (1,80 %, viz dále).

Uvážíme-li, že hosté pořadu Interview ČT24 jsou veřejně činné osoby, tedy osoby zvyklé veřejně vystupovat, a že u všech hostů jsme zaznamenali zřetelnou snahu o spisovný projev, je zhruba třicetiprocentní podíl nekodifikované varianty poměrně vysoký (přestože jde o projevy nepřipravené). Jako relevantní se ve vzorku projevil generační faktor: zatímco u hostů narozených v dekádě 1941–1950 činil podíl nespisovné varianty 21,13 %, u hostů narozených v dekádě 1970–1980 byl její podíl poněkud vyšší: 34,19 %. To by mohlo vypovídat o postupném pronikání nespisovných variant do noremního povědomí mluvčích. A snad by se tím dal vysvětlit i velmi malý podíl

rektifikací.²⁴ Stejnou míru relevance měl i typ syntaktické konstrukce: relativně nejčastěji se nekodifikované varianty objevovaly v konstrukci relativně nejsložitější, tedy atribut – subjekt – predikát. Naopak v konstrukci atribut – substantivum měla výraznější převahu varianta kodifikovaná.

Závěrem tedy můžeme říci, že navzdory celkové převaze kodifikované varianty byl podíl variant nekodifikovaných v našem vzorku – s ohledem na typ sledovaného pořadu i typ mluvčích – dosti výrazný. Přesto se však zdá, že kodifikované varianty nelze v tomto typu televizní publicistiky označit za mizející realitu.

Literatura

- Brus jazyka českého, její sestavila komisse širším sborem Matice české zřízená, 1877, vyd. 1. Praha: Nákladem Theodora Mourka.
- Čechová M., 2017, *Kodifikace z hlediska pragmatického*. In: *Život s češtinou. Nomen omen. Češka – češtinářka – Čechová*. Vyd. 1. Praha: Academia, s. 118–134.
- Čmejrková S., 2011, *Jazykové vědomí a jazyková praxe českých mluvčích: jazykový management v mediálních projevech*. In: J. Hasil (ed.), *Přednášky z 54. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: FF UK, s. 14–25.
- Čmejrková S., Hoffmannová J. (eds.), 2011, *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Vyd. 1. Praha: Academia.
- Čmejrková S. et al., 2004, *Mluvená čeština v televizních debatách: korpus DIALOG*. „Slovo a slovesnost“ 65, č. 4, s. 243–269.
- Dobrovský J., 1809, *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache, zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommenern Kenntniß für Böhmen*. Vyd. 1. Praha: Johann Herrl.
- Gebauer J., 1904, *Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé*. 2., upravené vydání. Praha: Nákladem České grafické společnosti.
- Gebauer J., 1929, *Historická mluvnice jazyka českého. Díl IV., Skladba*. Praha: Česká akademie věd a umění.
- Grepl M., Karlík P., 1999, *Skladba češtiny: cvičení a výklad*. Praha: ISV.

---

²⁴ Připouštíme samozřejmě, že zde mohou hrát roli i jiné faktory. Mluvíci může být například do té míry zaujat tématem, že užití nekodifikované varianty ani nepostřehne. V úvahu ale jistě přichází i možnost, že nekodifikovanou variantu nepocítuje jako nespisovnou.

- Hattala M., 1857, *Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského*. Praha: Nákladem Calve-ova kněhkupectví.
- Havránek B., 1963, *Na závěr dvouleté diskuse o obecné a hovorové češtině*. „Slovo a slovesnost“ 24, č. 4, s. 254–262.
- Hoffmannová J. et al., 2016, *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Vyd. 1. Praha: Academia.
- Janů A., 1897, *Jazyk mateřský a škola obecná*. Praha: Nákladem spolku Dědictví Komenského.
- Kaderka P., 2007, *Uplatňuje se v mluvené češtině plurálová shoda neuter? Pozorování na základě dat z korpusu DIALOG a ČNK*. In: Fr. Štícha (ed.), *Gramatika a korpus 2005. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference*. Vyd. 1. Praha: ÚJČ, s. 131–142.
- Karlík P. et al., 1996, *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opravené. Praha: Lidové noviny.
- Karlík P. et al., 2016, *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny.
- Kopečný Fr., 1958, *Základy české skladby*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 335 s.
- Kraus J. et al., 1981, *Současný stav a vývojové perspektivy kodifikace spisovné češtiny*. „Slovo a slovesnost“ 42, č. 3, s. 228–238.
- Nudořer V.B., 1603, *Grammaticae Bohemicae ad leges naturalis methodi conformatae et notis numerisque illustratae ac distinctae libri duo*. Vyd. 1. Praha.
- Schmiedtová V., 2008, *Obecná čeština v korpusu ORAL2006*. In: M. Kopřivová, M. Waclawíčová (eds.), *Čeština v mluveném korpusu*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny, ÚČNK, s. 199–220.
- Sojka P., 2017, *Spisovné tvarosloví u dětí staršího školního věku*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- Šmitt J.E., 1816, *Gramatyka česká*. Vyd. 1. Praha.
- Zikmund V., 1863, *Skladba jazyka českého*. Praha–Litomyšl: Antonín Augusta.